

Ірина ХОМИШИН

Національний університет “Львівська політехніка”,
заступниця директора з науково-педагогічної роботи
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
докторка юридичних наук, професорка
iryna.y.khomyshyn@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-6180-3478

ПРАКТИКА РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ОСІБ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

<http://doi.org/10.23939/law2024.43.274>

© Хомішин І., 2024

Стаття присвячена аналізу практики розгляду судами справ про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Зі зміною суспільних умов змінюються і форми насильницьких діянь, і передумови їх здійснення, і практика розгляду судами подібних справ. Домашнє насильство – це поведінка, при якій фізичний і психологічний примус використовується для встановлення та збереження контролю над близькою особою, з якою здебільшого кривдник пов’язаний спільним побутом чи родинними зв’язками. Часто це циклічна модель поведінки, яка загострюється, ставлячи під загрозу життя та емоційне благополуччя жертв. Права, які порушуються внаслідок домашнього насильства, охоплюють основні фундаментальні права, які захищені міжнародним правом, наприклад, право на життя та тілесну недоторканість і свободу від тортур та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження.

У статті з’ясовано стягнення, які найчастіше застосовують до осіб, що притягуються до відповідальності. Серед них – штраф, який вважаємо недостатньо ефективним, оскільки може впливати на жертву, а також через малий розмір штрафу. Виокремлена проблема, яка полягає в тому, що суди не надають достатньої уваги з’ясуванню всіх обставин справи, недостатнім є і обґрунтування застосування виду стягнення за вчинення домашнього насильства. Не меншою є проблема самого фіксування випадків домашнього насильства, адже протоколи часто складаються із порушенням вимог КУпАП. Залишається проблема визнання дітей потерпілими у випадках вчинення насильства у їх присутності.

Зауважено, що встановлення адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім’ї не є достатньо ефективним засобом протидії сімейному насильству та запобігання його рецидивам.

Ключові слова: домашнє насильство, адміністративна відповідальність, суд, адміністративне стягнення, санкція.

Постановка проблеми. Зі зміною суспільних умов змінюються і форми насильницьких діянь та передумови їх здійснення і практика розгляду судами подібних справ. Домашнє насильство – це поведінка, при якій фізичний і психологічний примус використовується для встановлення та збереження контролю над близькою особою, з якою здебільшого кривдник пов'язаний спільним побутом чи родинними зв'язками. Часто це циклічна модель поведінки, яка загострюється, ставлячи під загрозу життя та емоційне благополуччя жертв. Права, які порушуються внаслідок домашнього насильства, охоплюють основні фундаментальні права, які захищені міжнародним правом, наприклад, право на життя та тілесну недоторканість і свободу від тортур та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження.

Аналіз останніх досліджень. Домашнє насильство дедалі частіше стає предметом досліджень науковців різних галузей. До питань відповідальності за вчинення домашнього насильства зверталось багато вчених, а саме К. Гусєва, О. Зима, Т. Мацелик, В. Миколаєць, Н. Новицька, О. Степаненко. Окремі наукові доробки у сфері протидії та запобігання домашньому насильству репрезентували І. Андрусак, В. Бондар, О. Соловійова та ін.

Мета дослідження. Проаналізувати практику розгляду судами справ про притягнення осіб до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства та виокремити проблеми, які виникають під час розгляду адміністративних справ цієї категорії.

Виклад основного матеріалу. Тема домашнього насильства з кожним роком все більше актуалізується, що зумовлено не лише змінами у суспільному відношенні до цього негативного явища, але й посиленою увагою органів влади, громадських організацій у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і населення загалом. Таке насильство не має бути терпимо і більше не має розглядатися як “приватна справа”. Спостерігаємо неабияке посилення ролі державних органів і громадських організацій у забезпеченні комплексної, скоординованої та багатогранної відповіді на домашнє насильство.

Кризові соціально-економічні явища, притаманні українському суспільству, особливо в період дії воєнного стану, призвели до зростання проявів домашнього насильства [1].

У 2023 році спостерігається збільшення випадків домашнього насильства. Національна поліція України оприлюднює інформацію про понад 291 тисячу фактів домашнього насильства, що на 20 % більше ніж у 2022 році. Прогнози 2024 року також не втішні, оскільки вже на сьогодні зареєстровано на 56 % більше кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством [2].

Попри те, що дослідженню видів і причин домашнього насильства присвячено багато уваги українських і закордонних вчених, можемо констатувати, що зі зміною суспільних умов змінюються і форми насильницьких діянь і передумови їх здійснення, а відтак дослідження у цій сфері не втрачають актуальності.

Домашнє насильство – це поведінка, при якій фізичний і психологічний примус використовується для встановлення та збереження контролю над близькою особою, з якою здебільшого кривдник пов'язаний спільним побутом чи родинними зв'язками. Часто це циклічна модель поведінки, яка загострюється, ставлячи під загрозу життя та емоційне благополуччя жертв.

Варто зауважити, що кожна частина громади відіграє свою роль: системи адміністративної та кримінальної юстиції, служби охорони здоров'я, зокрема психічне здоров'я, система освіти, ЗМІ та інші групи громадянського суспільства.

Хоча сектор юстиції має співпрацювати з іншими секторами, щоб ефективно реагувати на проблему домашнього насильства, сектор правосуддя може відігравати значну роль у запобіганні

домашньому насильству через забезпечення безпеки жертв насильства та притягнення кривдників до відповідальності, розширюючи доступ жертв до правосуддя.

Частими є випадки, коли суди розглядають окремі насильницькі акти ізольовано, а не в рамках моделі насильства та в контексті влади та контролю, які виявляються у насильницьких сімейних стосунках. Крім того, метод оцінки серйозності порушення ґрунтується на ступені тілесних ушкоджень, які часто не враховують природу та динаміку насильства в сімейних стосунках.

Адміністративно-правова відповідальність за вчинення домашнього насильства є засобом реагування на нього з метою запобігти цьому негативному соціальному явищу в майбутньому. Важливим питанням у цьому аспекті є те, наскільки ефективні заходи реагування на прояви домашнього насильства.

До питання визначення адміністративної відповідальності зверталось безліч науковців, які з'ясували поняття адміністративної відповідальності, її мету та підстави.

Володимир Комзюк, розрізняючи нормативну і фактичну підставу, вказує, що нормативною підставою адміністративної відповідальності є норми адміністративного права (матеріальні і процесуальні), якими визначено і закріплено поняття та склади адміністративних правопорушень, встановлена адміністративна відповідальність за них, визначені система адміністративних стягнень і суб'єкти відповідальності, а також порядок притягнення до відповідальності й органи, уповноважені застосовувати заходи адміністративної відповідальності [3]. Отже, нормативною підставою адміністративно-правової відповідальності за вчинення домашнього насильства є стаття 173-2 КУпАП Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування. Де законодавець дає визначення поняття домашнього насильства, насильства за ознакою статі, характеризуючи його як умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. І доповнює диспозицію цієї ж статті невиконанням термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі винесення такого припису [4].

Норма статті 173-2 КУпАП закріплює лише загальні ознаки, тому, аби повністю з'ясувати суть адміністративного правопорушення, потрібно визначити, які конкретні дії вчиняє особа, який спосіб насильства простежується у діях порушника. Розрізняючи види насильства (фізичне, психологічне, економічне), законодавець вказує, що дія статті 173-2 поширюється лише на дії, які не спричинили тілесних ушкоджень, а здійснені у формі погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [4].

Права, які порушуються внаслідок домашнього насильства, охоплюють основні фундаментальні права, які захищені міжнародним правом, наприклад, право на життя та тілесну недоторканість і свободу від тортур та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження.

Загальна декларація прав людини ООН (1948) визнає, що всі люди народжуються вільними та рівними, що кожна людина має право на всі права і свободи, зазначені в Декларації, не залежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майна, народження чи іншого статусу.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.) передбачає, що кожна людина має невід'ємне право на життя і що ніхто не може бути свавільно позбавлений свого життя, а також визнає право чоловіків і жінок шлюбного віку одружуватись і засновувати сім'ю і не укладати шлюб без вільної та повної згоди того, хто вступає в шлюб.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.) передбачає, що держави зобов'язані запобігати тортурам, вчиненим приватними особами.

Україна запроваджує внутрішні заходи та законодавство, яке відповідає міжнародним нормам права. Наприклад, Закон України від 20 червня 2022 року “Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами”; Закон України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” визначив основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства; Указ Президента України 21 вересня 2020 року № 398/2020 “Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства” та інші. Державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Досліджуючи ефективність притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства варто проаналізувати рішення суду у цій сфері.

Вивчаючи судові рішення 2023–2024 року, що розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, щодо притягнення до адміністративної відповідальності, виокремлюємо, що насильство найчастіше вчиняється у двох формах: у формі психологічного та фізичного насильства. Проте маємо констатувати, що поширеною практикою є закриття провадження у справах через брак події і складу адміністративного правопорушення. Здебільшого суд посиляється на відсутність у протоколах про вчинення адміністративного правопорушення інформації про характер вчиненого домашнього насильства стосовно потерпілої особи та про наслідки у вигляді шкоди її фізичному або психічному здоров'ю, які були завдані або могли бути завдані. Також часто суд під час з'ясування обставин справи констатує, що до протоколу про адміністративне правопорушення не долучено доказів на підтвердження обставин, які зазначені в протоколі, зокрема, відсутні пояснення свідків, дані відеозапису, інші документи, які б вказували на вчинення дій домашнього насильства, які вказані в протоколі, що спричинили або могли спричинити шкоду психологічному та фізичному здоров'ю потерпілого.

Як слушно зазначають вчені, допущені порушення під час оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення у вигляді домашнього насильства, унеможливають повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи та прийняття законного судового рішення [6].

Суди розрізняють поняття “конфлікт” і “насильство”. Наприклад, у постанові Дніпровського районного суду м. Києва від 5 січня 2024 року у справі № 755/19934/23 суд дії “кривдника” не трактував як різновид гендерно-зумовленого насильства, а визначив цей факт як конфлікт, який не є предметом врегулювання судом. Водночас дає визначення конфлікту як зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження і крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій, ускладнень, боротьби, що супроводжуються складними колізіями.

У Постанові зарічного районного суду м. Сум від 5 квітня 2024 року у справі № 591/2968/24 суд розрізняє поняття “сварка”, “конфлікт”, “насильство”. І вказує на ознаки цих негативних явищ, серед яких системність, наявність близьких відносин, повна влада та контроль над постраждалою особою. Конфлікт суд описав як несумісність та протилежність цілей, інтересів, поглядів.

У постанові від 07.11.2023 року по справі № 676/265/23 Верховний Суд зауважив, що домашнє насильство істотно відрізняється від звичайних конфліктних стосунків, оскільки особа, яка вчиняє домашнє насильство, має намір заподіяти шкоду, діє умисно і має певні переваги.

Найбільш розповсюдженим видом стягнення, що застосовуються до осіб, які притягуються до відповідальності, є штраф. Підтримуємо позицію вчених, що застосування такого виду покарання не

може бути ефективним, передусім через малий розмір штрафу, а також це може впливати на постраждалу особу, якщо він сплачується із сімейного бюджету [7].

Рідко суди застосовують адміністративний арешт (Постанова Солом'янського районного суду м. Києва у справі №760/22493/23).

В Єдиному державному реєстрі судових рішень України розміщено лише декілька постанов суду за ст. 173-2 КУпАП, які постановили накласти адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт (Постанова Братського районного суду Миколаївської області від 5 грудня 2024 р. у справі № 471/1482/23, Постанова Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 26 березня 2024 р. у справі 227/561/24, Постанова Дніпровського районного суду м. Києва від 17 січня 2024 р. у справі № 755/18790/23)

Не винятком є звільнення від адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП за малозначністю, оголосивши усне зауваження. Наприклад, у справі Солом'янського районного суду м. Києва від 28 листопада 2024 року № 760/22493/23 суд, вислухавши ОСОБА_1, який вину визнав та щиро розкався у скоєному, застосував до нього положення ст. 22 КУпАП та звільнив від адміністративної відповідальності, обмежившись усним зауваженням.

Проаналізувавши судову практику, а саме види стягнень, які застосовують суди під час розгляду справ щодо вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування в переважній більшості суди не надають достатньо уваги у з'ясуванні всіх обставин справи, недостатнім є і обґрунтування застосування виду стягнення за вчинення домашнього насильства. Не меншою є проблема самого фіксування випадків домашнього насильства, адже протоколи часто складаються із порушення вимог КУпАП. Залишається проблема визнання дітей потерпілими у випадках вчинення насильства у їх присутності.

Значна частина справ стосується невиконання термінового заборонного припису і серед стягнень за це правопорушення найчастіше судами застосовується у вигляді штрафу. (Постанова Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25 квітня 2024 р. у справі № 607/8360/24, Постанова Монастириського районного суду Тернопільської області від 20 лютого 2024 р. у справі № 603/48/24).

Варто погодитись з вченими, які вважають, що адміністративна відповідальність за невиконання термінового обмежувального припису недостатня для виправлення порушника. Науковці пропонують встановити санкцію за це порушення у вигляді громадських робіт на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправних робіт на строк до одного місяця з утриманням двадцяти відсотків заробітку, або адміністративний арешт на строк від десяти до п'ятнадцяти діб.

Висновки. Підсумовуючи, звернемо увагу на неналежно оформлені адміністративні матеріали про притягнення особи до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП, в яких міститься багато недоліків, пов'язаних з поверхневим зазначенням об'єктивної сторони, суті правопорушення. Водночас звертаємо увагу на те, що судам потрібно з'ясувати всі обставини справи, які мають неабияке значення для прийняття рішення. Також під час виявлення систематичних фактів насильства судам доцільно встановлювати адміністративний арешт як більш суворе адміністративне стягнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Степаненко О. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. *Нове українське право* № 3 (2023) URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/496>
2. Урядовий портал. Новини. Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20 %: МВС та Парламент працюють над посиленням відповідальності URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zroslo-na-20-mvs-ta-parlament-pratsuiut-nad-posyleniam-vidpovidalnosti>

3. Комзюк В., Комзюк А. Щодо підстав адміністративної відповідальності // Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 272–275.

4. Кодекс про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731-10>

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19>.

6. Соловійова О., Зима О. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства: проблеми практики. *Наука і техніка сьогодні* № 4(18) (2023): URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4428>

7. Миколаєць В., Мацелик Т., Новицька Н. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства щодо дитини. *Юридичний вісник*, 2(2022). URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/8.pdf

REFERENCES

1. Stepanenko, O. (2023). *Psykhologichne nasylstvo yak forma domashnoho nasylstva* [Psychological violence as a form of domestic violence] *Nove ukrainske pravo*, 3 Retrieved from: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/496> [In Ukrainian].

2. *Uriadovi portal. Novyny. Kilkist vypadkiv domashnoho nasylstva zrosla na 20 %: MVS ta Parlament pratsiuiut nad posyleniam vidpovidalnosti* Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/kilkist-vypadkiv-domashnoho-nasylstva-zrosla-na-20-mvs-ta-parlament-pratsiuiut-nad-posyleniam-vidpovidalnosti> [In Ukrainian].

3. Komziuk, V., Komziuk A. (2021). *Shchodo pidstav administratyvnoi vidpovidalnosti* [Regarding the grounds of administrative responsibility] // *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, prysviachenoj svitlii pamiaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 2–6 bereznia 2021 roku)*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, pp. 272–275. [In Ukrainian].

4. *Code of Administrative Offenses*: Law of Ukraine 07.12.1984. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/80731> [In Ukrainian].

5. On preventing and countering domestic violence: Law of Ukraine 07.12.2017. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2229-19> [In Ukrainian].

6. Soloviova, O., Zyma, O. (2023). *Administratyvna vidpovidalnist za vchynennia domashnoho nasylstva: problemy praktyky*. [Administrative responsibility for committing domestic violence: problems of practice]. *Nauka i tekhnika sohodni* 4(18): Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4428> [In Ukrainian].

7. Mykolaiets, V., Matselyk, T., Novytska, N. (2022). *Administratyvna vidpovidalnist za vchynennia domashnoho nasylstva shchodo dytyny* [Administrative responsibility for committing domestic violence against a child] *Yurydychnyi visnyk*, 2 Retrieved from: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/8.pdf [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 23.07.2024 р.

Iryna KHOMYSHYN

Lviv Polytechnic National University,
Deputy Director for Scientific and Pedagogical Work
of the Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Dr. Habil. (Law), Professor
iryna.y.khomyshyn@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-6180-3478

THE PRACTICE OF COURT CONSIDERATION OF CASES OF BRINGING PERSONS TO ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY FOR COMMITTING DOMESTIC VIOLENCE

The article analyses the practice of courts considering cases of bringing persons to administrative liability for committing domestic violence. As social conditions change, so do the forms of violent acts and the preconditions for their commission, as well as the practice of courts considering such cases. Domestic violence is behaviour in which physical and psychological coercion is used to establish and maintain control over a loved one, with whom the perpetrator is usually connected by common life or family ties. It is often a cyclical pattern of behaviour that escalates, endangering the life and emotional well-being of victims. The rights violated by domestic violence include basic fundamental rights protected by international law, such as the right to life and bodily integrity and freedom from torture and other cruel, inhuman or degrading treatment.

The article identifies the penalties most often applied to persons brought to justice, including a fine, which is considered to be insufficiently effective because it may have an impact on the victim and because of the small amount of the fine. The problem identified is that the courts do not pay enough attention to clarifying all the circumstances of the case, and the justification for applying the type of penalty for domestic violence is insufficient. The problem of recording cases of domestic violence is equally problematic, as protocols are often drawn up in violation of the requirements of the Code of Administrative Offences. The problem of recognising children as victims in cases of violence committed in their presence remains.

It is noted that the establishment of administrative liability for domestic violence is not a sufficiently effective means of combating domestic violence and preventing its recurrence.

Keywords: domestic violence, administrative responsibility, court, administrative penalty, sanction.